

Jesper Svenbro: Inträdestal i Svenska Akademien

Talare

Jesper Svenbro
Poet, filolog

Datum

20 december 2006

Det skimrande vattnet — Och luftens skimrande pärlemor —

Väldiga popplar följer de gulröda vägarnas mot synrandens fäste, mot hjärtats brusande stad.

Så skriver Östen Sjöstrand i slutet av dikten ”Färdväg. Ile de France”.

I ett kvartssekel har jag bott i det landskap som han här frammanar. Det är omedelbart igenkännligt, men de femtio år som gått sen dikten skrevs har emellertid förvandlat ”Ile de France” till en mer administrativ än lyrisk beteckning. Då och då har det därför hänt att jag förundrad återvänt till slutstrofen i ”Färdväg” för att ta del av dess ofantliga hängivenhet. När landskapet norr om Paris väl beskrivits finner nämligen blicken ett fäste vid horisonten: där, långt i söder — om man följer poppelradernas syftlinjer —, finns ”hjärtats brusande stad”. I diktsamlingen Invigelse från 1950 hade tanken sökt sitt ”hisnande fäste i det oförklarliga”. Nu finner blicken karakteristiskt ett fäste vid synranden, där den brusande staden anas i fjärran. Den hoppfullhet, den svindlande känsla av löfte och ungdom som denna strof väcker, kan säkert framstå som inadekvat i dag; men kanske är det just därför att dikten för oss ter sig omöjlig att skriva som vi bör uppmärksamma den och ta den till oss.

Vad kan det ha varit för ett slags hängivenhet som fick Sjöstrand att skriva dikten ”Färdväg”? Av vilken anledning blir Paris hans ”hjärtas” stad? Till Frankrike sökte sig Östen Sjöstrand under hela sitt författarskap som till ett anti-Sverige. Till det surmulna klimatets motsats, bort från klaustrofobin, bort från den ostracisering som katoliken Sjöstrand kom att uppleva i sitt självsäkert rationella hemland. Likt ”Främlingen” i Charles Baudelaires prosadikt har han lämnat fosterlandet bakom sig: han älskar i stället ”de underbara molnen” —

iakttagna över Ile de France:

Ljusnande moln, de underbara molnen!, över gråröda tegeltak, över flodkrökens lummiga grönska...

Publicerad 1953, hör dikten ”Färdväg” hemma i den tidiga fasen av Sjöstrands långa kärlek till Frankrike: alldeles i början av femtioalet beger han sig dit och kommer till Paris tre år i följd: 1950, 1951 och 1952. Man kan säkert se dessa tidiga Frankrike-resor som ett slags förberedelse inför konverteringen 1953. I Frankrike uppmärksammar han speciellt nythomismen — med dess försök att inrätta katolicismen i moderniteten — och skulle under en period bli dess förespråkare här hemma.

Frankrike stod självfallet för mycket mer än vad som kunde assimileras under besöken i landet. Under åren kring 1950 skaffade sig Östen Sjöstrand snabbt en betydande skönlitterär beläsenhet och uppmärksammade helt naturligt författare som François Mauriac, Georges Bernanos och Albert Camus; mera överraskande är referensen till Louis Ferdinand Céline i debutdiktsamlingen. Med Gunnar Ekelöf, som han lärt känna 1951, delade Sjöstrand detta intresse för fransk litteratur, och tillsammans kom de att publicera tolkningsvolymen Berömda franska berättare 1957. Redan tidigare måste katolska poeter som Pierre Jean Jouve och Pierre Emmanuel ha tett sig som bundsförvanter för Sjöstrand, som emellertid inte nöjde sig inte med ett ”konfessionellt” urval av den franska poesin. Så hade t.ex. Paul Valéry gett den unge Sjöstrand en avgörande impuls: ”Fastän jag alltså inte var helt främmande för ordens makt”, skriver Sjöstrand, ”blev dikten för mig som en uppenbarelse, en plötslig eruption. Och katalysatorerna — i detta ensamhetens slutliga val — var Paul Valéry och Claude Debussy. Mot min tidigare uppfattning att poesin mest var diskutabel filosofi och ’svårgripbara’ känslor, visade Valéry att poesin tvärtom eftersträvade största exakthet — i de erfarenheter som inte kan uttryckas på annat sätt! Poesin kunde gestalta andens ordlösa rörelser, och sålunda även bevara den mänskliga reaktionsförmågan.” Sjöstrand tillägger att den senare tanken — bevarandet av den mänskliga reaktionsförmågan — är hans egen och inte Valérys, som tvärtom fränkänner poesin ”praktisk betydelse”. Om Sjöstrand alldeles säkert kände igen sig i den existentiellt uppfordrande hållningen i Valérys ”Le cimetière marin” (”Kyrkogården vid havet”) liksom i Valérys redogörelse för de musikaliska eller rytmiska förutsättningarna för denna dikts tillkomst, är varken Valérys starkt sekulära intresse för

naturvetenskap eller hans ensidigt retoriska beundran för ”Fader vår” på Sjöstrands linje. ”Fader vår” som retoriskt mästerstycke! Det var givetvis inte den Valéry som gav den förlösande impulsen till den svenske poeten. Det var i stället ”exakthetens” diktare.

Exakthetens ideal hade Sjöstrand med sig från den naturvetenskapligt inriktade miljö han under gymnasieåren vistades i. ”Jag blev medveten om ekolod, sediment och Kullenbergs kolvlod”, skriver han i sin självbiografiska skiss, ”vi (...) vevade upp Nansenflaskor ur Gullmarsfjorden, förde in i liggare salthalt, temperatur och djup. På en rörlig cylinder tecknade en pennspets de submarina vågorna långt nere i fjorddjupet.” I Sjöstrands bildningsgång är alltså intresset för naturvetenskap och teknik redan grundlagt när han möter Valérys ”exakthet” och därmed poesin. Det är en ung man med betydande naturvetenskapligt bagage som börjar intressera sig för humaniora. För litteratur, för ”poesi och mystik”. Begreppen i debatten om tro och vetande borde alltså i Sjöstrands fall kastas om: han kommer från ett naturvetenskapligt vetande till den religiösa tron, och detta förhållande sätter sin prägel redan på diktsamlingen *Invigelse*, t.ex. i följande rader, där havsbottnens sedimentering blir en igenkännlig lidandeshistoria:

I millimetersekel spårar vi de sju orden. I vitt slam och röd lera vilar varandets analogi.

Poeten som i samma diktsamling alldeles obehindrat skriver om mangankonkretioner, fossilt lagrade planetariska rörelser, meteoriter och valars öronben är i själva verket säreget förberedd för att överbrygga klyftan mellan de s.k. ”två kulturerna”, den naturvetenskapliga och den humanistiska.

Debatten om de två kulturerna och dess speciella innebörd för Sjöstrand räcker emellertid inte som bakgrund till den enastående kraftsamling som boken från 1967, *I Vattumannens tecken*, utgör. En serie andra element måste tillfogas för att göra diktsamlingens speciella ställning begriplig och få oss att inse vad det är som står på spel i den. Staffan Bergsten har framhållit att Sjöstrand i dikten ”Till lövträdens lov” från 1958 är en ovanligt tidig företrädare för den ekologiska poesin, och poetens medvetenhet om vår civilisations slöseri med naturresurserna skulle bara växa under det följande årtiondet. En central dikt i *De gåtfulla hindren* från 1961 med titeln ”I namnlösheten” ägnas det radioaktiva nedfallet efter atombombsproven:

Men detta är vårt liv: strontium och leda. Cesium, och tomhet.

Under sextioalet blir Tredje världen ett allmänt begrepp, nöden i utvecklingsländerna får ett ansikte. Sjöstrand är medveten om den globala misären men är inte beredd att fördenskull överge poesin eller att bli en del av det ”politiska uppsving” som i Sverige blir en konsekvens av USA:s krig i Vietnam. Från sin outsiderposition har han ett på en gång personligt och universellt fattat samhällsansvar att formulera.

Låt oss dröja vid dikten ”Varje partikel har hela universum till verksamhetsområde” i samlingen från 1967. I sin hårt tuktade syntax, i sitt nästan horatianskt sammanträngda språk antar nämligen just den dikten hela serien av utmaningar som samtiden ställt Sjöstrand inför: de två kulturerna, den ekologiska situationen, fattigdomen i utvecklingsländerna, byggandet av ett nytt samhälle. Dikten blir därmed en komprimerad formulering av hans kristendomsförankrade optimism. Dess abstrakte protagonist, kallad ”han”, ”överger (...) cirkeln för klotet och för Sfären”, heter det, vilket på ett plan innebär att en individuellt stagnerande cirkelrörelse gett plats åt ett globalt engagemang; vi kan tillägga, att Sfären är Guds form redan hos försokratikern Xenofanes och att detta förhållande ger det globala engagemanget en religiös infattning. Men här finns också, som Bergsten påpekat, en annan tanke, rotad i Sjöstrands matematiskt-naturvetenskapliga kultur: diktens ”han” överger den klassiska geometrins cirkel för de icke-euklidiska geometriernas rum, som är den moderna fysikens.

Ett globalt engagemang: byvägens ”oändliga följe av krymplingar och kor” i den inledande strofen frammanar just ett land i Tredje världen, ett land som behöver ”Färskvatten”, stavat med stor begynnelsebokstav. Fjärde strofen tillägger: ”Färskvatten, Åkerjord, Redskap, Skolor”. — ”Det låter som ett globalt projekt för underutvecklade länder”, fyller Bergsten i, och raden ska säkert uppfattas på det sättet. Men i samma andetag tycks dikten bekymrat stanna upp: de fyra orden riskerar nämligen att förvandlas till en ramsa, som projektets förfuskare skenheligt ska upprepa. Det väsentliga har emellertid inträffat: ”den brustna jordiska länken [är] helad”. Sjöstrands dikt avslutas med följande rader:

Han är återförenad med årmillionerna och byvägen, med Kosmos. Han skall

snart, bortom de febriga fiskarna,skönja på nytt: Bevattningssystemet,

Husbyggnadsprojekten, den Levande Fiskensursprungstecken: han har redan sagt ja.

Taggar

2000-tal, 2009, Författare, Inträdestal, Man, Minnestal, Svenska Akademien

URI

<https://www.svenskatal.se/tale/jesper-svenbro-intradestal-i-svenska-akademien>